

УДК 336.71:339.138

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вовк В.Я.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Анотація. У статті досліджено сутність поняття «фінансова стабільність банків»; оцінено вплив факторів та основних складових конкурентоспроможності на фінансову стабільність банківських установ, визначено передумови забезпечення фінансової стабільності банків; запропоновані моделі забезпечення фінансової стабільності банків та механізм їх адаптації до змін, викликаних впливом чинників глобалізаційного та інтеграційного розвитку.

Ключові слова: фінансова стабільність банків, фактори впливу на фінансову стабільність, складові конкурентоспроможності банківської установи, моделі забезпечення фінансової стабільності, глобалізація, інтеграція.

Аннотация. В статье исследована сущность понятия «финансовая стабильность банков»; оценено влияние факторов и основных составляющих конкурентоспособности на финансовую стабильность банковских учреждений, определены предпосылки обеспечения финансовой стабильности банков; предложенные модели обеспечения финансовой стабильности банков и механизм их адаптации к изменениям, вызванным влиянием факторов глобализационного и интеграционного развития.

Ключевые слова: финансовая стабильность банков, факторы влияния на финансовую стабильность, составляющие конкурентоспособности банковского учреждения, модели обеспечения финансовой стабильности, глобализация, интеграция.

Annotation. The article examines the essence of the concept of "financial stability of banks"; the influence of factors and main components of competitiveness on the financial stability of banking institutions is assessed, the preconditions for ensuring the financial stability of banks are determined; the proposed models for ensuring financial stability of banks and the mechanism of their adaptation to changes caused by the influence of factors of globalization and integration development.

Key words: financial stability of banks, factors of influence on financial stability, components of competitiveness of a banking institution, model of providing financial stability, globalization, integration.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, які характеризуються підвищеною динамічністю й невизначеністю умов функціонування банківських установ, банки не можуть гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища й оперативно адаптуватися до них. Особливо гостро ця проблема проявилася на фоні фінансової кризи, яка позначилася на уповільненні темпів ВВП, девальвації національної грошової одиниці, падінні довіри до банківських установ з боку вкладників, і, як наслідок, масовому

відтоку коштів з банківських рахунків, зростанні банківських ризиків, погіршенні якості активів, виникненні проблем з ліквідністю тощо. Це й викликає необхідність детального вивчення структури зовнішнього середовища банку, а також проведення аналізу тенденцій зміни факторів, що впливають на його конкурентну позицію й рівень конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теорії та практики конкурентоспроможності зроблено у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених як Г.Л. Азоєв, І.П. Отенко, Є.О. Полтавська, Ю.Б. Іванов, Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О., Рубін Ю.Б., Шершньова З.Є., Райзберг Б.А., Фатхутдинов Р.А., які вивчали особливості конкуренції суб'єктів господарювання та банківських установ, теоретичні засади формування, реалізації та оцінки конкурентних стратегій суб'єктів ринку методичні засади оцінки конкурентних позицій та фактори, що впливають на вибір конкурентної стратегії. Так, у роботі [7] наголошують, що «конкуренція як економічна категорія представляє собою боротьбу, суперництво між виробниками за найбільш ефективні умови й результати вкладення ресурсів у процесі виробництва і збуту товару, а також залучення споживачів і задоволення їх потреб» [7, с. 22]. І.П. Отенко і Є.О. Полтавська наголошують, що «за для ефективного функціонування діючі підприємства повинні адаптуватися до конкурентних умов, які постійно змінюються, й розробляти відповідну стратегію на основі пріоритетного розвитку тих чи інших конкурентних переваг» [4, с. 5]. Пономаренко В.С., Тридід О.М. та Кизим М.О. зазначають, що «однією з важливих характеристик конкурентної позиції підприємства є інтенсивність конкуренції в сегменті ринку, який аналізується. Вимір рівня конкуренції на досліджуваному ринку спрямований на оцінку ступеня протидії конкурентів у боротьбі за ринкові ніші» [3, с. 113]. Автори роботи [10] зазначають, що «аналіз зовнішнього середовища здійснюється для більш повного уявлення про ринкову інфраструктуру, у якій функціонує підприємство, для об'єктивної оцінки рівня його конкурентоспроможності й позиції у конкурентному середовищі»; «кінцевою

метою аналізу факторів зовнішнього середовища є формування стратегії забезпечення конкурентної позиції підприємства на ринку, альтернативних стратегічних рішень, їх оцінка і кінцевий вибір стратегії» [10, с. 173]. Та, незважаючи на це, до сьогодні у вітчизняній економічній науці недостатньо опрацьованими залишаються питання щодо визначення найбільш важливих видів факторів зовнішнього середовища, які впливають на рівень конкурентоспроможності та конкурентну позицію банку.

Постановка завдання. Метою даною роботи є дослідження сутності, видів та характеру впливу факторів зовнішнього середовища на рівень конкурентоспроможності та конкурентну позицію банків в сучасних умовах ведення банківського бізнесу.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Створення й розвиток конкурентного середовища – невід'ємна складова функціонування ринкової економіки. У цей час не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «конкуренція», однак всі тлумачення зводяться до того, що конкуренція є однією з найбільш яскравих рис бізнесу, двигуном економічного прогресу, механізмом саморегуляції ринкової економіки. У загальному вигляді під конкуренцією розуміють конфліктне суперництво між різними суб'єктами відносин, що виникає з різних приводів, але обов'язково приводить до придбання одними суперниками конкурентних переваг над іншими.

Характерними рисами конкуренції є [за 1, с. 15-18]:

- конкуренція – це процес, у якому стикаються сторони, що суперничають. Необхідність такого суперництва обумовлена відносною обмеженістю природних благ і доступу до них для різних учасників соціально-економічного життя, змушених перетворюватися в конкурентів за ці блага й право на їхню розробку;

- конкуренція являє собою конфліктну форму суперництва. Рівень конфліктності може бути різним - від малоконфліктного до гостроконфліктного, але якийсь рівень конфліктності обов'язково присутній. При цьому відмінності конфліктного суперництва від неконфліктного

полягають у наступному: у конфліктному зіткненні проявляється протилежність життєвих інтересів суперників і неможливість реалізувати власні інтереси без обмеження життєвих інтересів інших учасників конфлікту, а неконфліктне зіткнення не має принципового характеру; цільові настанови, які формуються в процесі конфліктного суперництва, спрямовані на ослаблення й остаточне придушення конкурентів заради отримання власних вигід; результатами конфліктного суперництва завжди виступають стійкі протилежні наслідки для учасників конфлікту (статус переможця або переможеного й пов'язані із цим вигоди й, відповідно, втрати), які не можуть бути миттєво переборені ними; у конфліктне суперництво двох сторін обов'язково втягуються інші сторони, які спочатку становлять лише зовнішнє оточення конкурентів (середовище конкуренції); саме конфліктне суперництво може мати затяжний, тривалий характер.

- конкуренція завжди ведеться за щось певне, проти конкретних суперників і нерідко разом з тимчасовими союзниками, конфлікти з якими на цей період згладжуються й визнаються несуттєвими для сторін, що досягли згоди.

В процесі конкурентної боротьби банки прагнуть забезпечити такий рівень конкурентоспроможності, який сприяв би збільшенню сфери впливу на окремих сегментах або ринку банківських послуг у цілому, підтриманню стійких конкурентних переваг та нарощуванні конкурентного потенціалу в майбутньому. На рівень конкурентоспроможності та конкурентних переваг банку безупинно впливають дестабілізуючі фактори зовнішнього середовища, які вимагають від його керівництва оперативної адаптації до зміни умов функціонування, спектру банківських продуктів та послуг, які пропонуються конкурентами, вимог клієнтів тощо. До факторів зовнішнього середовища належать такі фактори, як наявні фінансові ресурси, клієнти, конкуренти, законодавство, соціальні, культурні, політичні, економічні фактори та інші. Вони впливають на всі процеси, які відбуваються у внутрішньому середовищі банку, у тому числі, й на вибір його конкурентної стратегії. Фактори

зовнішнього середовища діють одночасно й різноспрямовано, підсилюючи або послабляючи сукупний результуючий вплив.

У загальному вигляді фактори розглядають як причину, що впливає на певний результат. Виходячи з того, що макросередовище створює загальні умови перебування банку в конкурентному середовищі й формує прибутковість його діяльності у довгостроковому періоді, фактори зовнішнього впливу формуються на макрорівні і визначаються структурою зовнішнього середовища. У загальному вигляді структура зовнішнього середовища суб'єкта господарювання описується двома моделями – ієрархічною й неієрархічною. При цьому, більшість вчених [5, с. 67, 6, с. 95] зазначають, що на практиці домінує ієрархічний напрямок у розробках моделей зовнішнього середовища, і зазначають, що зовнішнє середовище поділяється на два рівні, що по-різному впливають на суб'єкта господарювання: на першому рівні - середовище переважно непрямого впливу (макросередовище, що формує загальноекономічні умови, тенденції, соціальні й політичні норми); на другому - середовище прямого впливу (мікросередовище, до якого входять організації, які безпосередньо пов'язані з визначенням і розробкою цілей суб'єкта господарювання).

Фактори зовнішнього середовища, що впливають на процеси формування конкурентоспроможності банку, неоднакові за своєю природою, характером й ступенем впливу, тому аналізу й оцінці ступеня їхнього впливу має передувати виділення загальних видів факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності банку та його конкурентну позицію. На підставі аналізу спеціальної економічної літератури [8, с.115, 10, с.164], пропонується наступна класифікація факторів зовнішнього середовища (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація факторів зовнішнього середовища, що впливають на рівень конкурентоспроможності банку та його конкурентну позицію

№ п/п	Класифікаційна ознака	Види факторів
-------	-----------------------	---------------

1	За сферою впливу	Економічні, політичні, правові, соціокультурні, науково-технічні, міжнародні, географічні, екологічні, демографічні
2	За ступенем поновлення дії	Циклічні/нециклічні, постійні/тимчасові/епізодичні
3	За ступенем поширення	Загальні, специфічні
4	За напрямком дії	Цілеспрямовані, випадкові
5	За характером прояву	Явні, приховані
6	За характером впливу	Стимулюючі/дестимулюючі, мотивуючі/стримуючі, позитивні/негативні, прямого/непрямого
7	За можливістю виміру	Кількісні/якісні
8	За ступенем складності структури системи факторів	Одиничні/комплексні, прості/складні, залежні/незалежні
9	За можливістю врахування	Суб'єктивні/об'єктивні, прогнозовані/непрогнозовані
10	За ступенем дії	Основні/другорядні, детерміновані/невизначені
11	За часом дії	Статичні/динамічні, дискретні/безперервні

Необхідно відзначити, що фактори зовнішнього середовища є слабкочергованими з боку банку, тобто керівництво не може впливати на фактори макросередовища, але має їх враховувати в процесі розробки конкурентної стратегії, бо вплив цих факторів обумовлює додаткові ризики банківської діяльності, що може негативно позначитися на рівні конкурентоспроможності та конкурентної позиції банківської установи. При цьому, макросередовище визначає загальні умови банківської діяльності та впливає на фактори мікросередовища й через них на конкурентний потенціал банку.

Найбільш впливовою групою факторів зовнішнього середовища є група економічних факторів. Стан економіки характеризується в основному традиційними категоріями: темп економічного зростання; тенденції зміни

валового внутрішнього продукту; рівень інфляції; сальдо торгового балансу; напрями грошово-кредитної політики Національного банку України; рівень безробіття; спад/підйом у деяких галузях промисловості тощо. Економічні фактори здійснюють як позитивний так і негативний вплив на результати банківської діяльності, визначаючи загальний рівень активності банківських установ. Тому, для забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності та збереження сталої конкурентної позиції банку в конкурентному середовищі необхідно здійснювати постійний моніторинг тенденцій зміни економічних факторів зовнішнього середовища і враховувати їх в процесі розробки конкурентної стратегії.

Економічні фактори тісно взаємопов'язані з політичними факторами, до яких належать політична стабільність у країні; курс уряду, місцевої влади, регіональних органів управління, діяльність суспільних об'єднань, методи державного регулювання економіки, стабільність у суспільстві тощо. Врахування політичних факторів дозволяє оцінити вплив держави на процеси, які протікають у суспільстві, визначити пріоритетні галузі для обслуговування та спрогнозувати тенденції економічного розвитку в країні і, як наслідок, рівень ділової активності клієнтів.

До правових факторів належать зміни законодавства та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність банку та його клієнтів. При вивченні правових факторів основна увага приділяється таким факторам, як митне, податкове й інше законодавство, система податкових пільг і заохочень, різні зміни в законодавстві й правовому регулюванні в результаті прийняття нових законів і нових норм, що регулюють економічні процеси.

Науково-технічні фактори визначають нові можливості інноваційного розвитку як самого банку, стимулюючи впровадження додаткових банківських продуктів та послуг, так і безпосередньо його клієнтів. В наслідок науково-технічного прогресу створюються нові види продукції, розвиваються новітні технології збору, обробки й передачі інформації, збільшується потенціал окремих галузей економіки. До цієї групи факторів можна віднести наступні:

НДПКР, стан основних виробничих фондів, рівень автоматизації, удосконалення технологічних процесів тощо.

На рівень конкурентоспроможності можуть впливати також фактори соціокультурного середовища, які відображають стан і динаміку соціальних процесів. До групи соціокультурних факторів відносяться рівень міграції населення, рівень освіти, культурні традиції суспільства тощо. В умовах економічної нестабільності саме соціокультурне середовище може породжувати багато ризиків, які можуть негативно позначитися на конкурентній позиції банку на ринку банківських послуг.

Група міжнародних факторів характеризує процеси експансії іноземного капіталу, визначає загальні тенденції на світових фінансових ринках (доступність та вартість ресурсів), можливість доступу до зовнішніх запозичень тощо. Залучення ресурсів на міжнародних фінансових ринках обумовлює додаткові можливості для банку на внутрішньому ринку, підвищуючи тим самим рівень його конкурентоспроможності.

До групи географічних факторів можна віднести ресурсні можливості та потенціал регіону, в якому функціонує банк. Банківські установи віддають перевагу обслуговуванню густонаселених регіонів, в яких переважають платоспроможні клієнти з високим рівнем доходу.

Демографічне середовище характеризується такими показниками, як наявна й потенційна кількість робітників, їх кваліфікаційні характеристики, структура клієнтів банку за віком, соціальним станом, рівнем доходу тощо.

Для врахування дії факторів конкурентного впливу банк має постійно проводити аналіз зовнішнього середовища, метою якого є ідентифікація можливостей і погроз, які можуть вплинути на процес досягнення банком намічених цілей, та широти можливостей для досягнення вищої мети банку, що відкривається зовнішнім середовищем. Основне призначення аналізу – визначення істотних факторів, які більшою мірою впливають на успіх діяльності банку в умовах банківської конкуренції. Ступінь впливу факторів

залежить від розміру банку, сектору ринку, що обслуговується, кількістю бізнес-напрямів, видом спеціалізації тощо.

Кінцевою метою аналізу факторів зовнішнього середовища є формування стратегії забезпечення конкурентної позиції банку на ринку банківських послуг, розробка альтернативних управлінських рішень, їх оцінка й обґрунтування. Ці рішення мають бути орієнтовані на використання можливостей і захист від погроз, пов'язаних зі зміною зовнішнього середовища банку. Більш вузькі цілі аналізу пов'язані з формуванням і оцінкою конкурентних переваг банку на окремих сегментах або ринку банківських послуг в цілому.

В процесі аналізу здійснюється структурування факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, і визначення факторів, які мають найбільший вплив на рівень конкурентоспроможності та конкурентну позицію банку, та їх оцінка.

Смолін І. В., Лещук М. Н. [9, с. 25] за рівнем впливу визначають такі групи факторів:

- фактори, взаємозалежні з діяльністю суб'єкта господарювання, вплив яких згодом може істотно змінитися. Це умови, які формуються під впливом зміни попиту, діяльності конкурентів, доступу до ресурсів тощо. Ця група факторів є найбільш динамічною й займає особливе місце в загальній системі;

- фактори, характер впливу яких на діяльність суб'єкта господарювання згодом істотно не змінюється. Ці зміни політичної ситуації в країні, соціально-економічні показники макросередовища, рівень розвитку культури, демографічні зміни;

- специфічні фактори, дослідження яких дають можливість оцінити потенційні можливості розвитку суб'єкта господарювання, напрямки диверсифікованості діяльності в інших галузях і на інших ринках, виявити можливість появи нових конкурентів з інших сфер діяльності. Склад цієї групи показників формується в кожному окремому випадку залежно від специфіки суб'єкта господарювання й ринку його діяльності.

Висновки. В сучасних умовах ведення конкурентної боротьби на банк, як відкрити соціально-економічну систему, постійно впливають фактори

зовнішнього середовища, які у підсумку визначають рівень його конкурентоспроможності та конкурентну позицію на ринку. Навіть якщо у самому банку не відбувається ніяких істотних змін, він постійно знаходиться під впливом зовнішнього оточення, яке суттєво може вплинути на результати його діяльності. Усі фактори зовнішнього середовища банку у агрегованому вигляді можна представити у вигляді наступних груп: економічні, політичні, правові, соціокультурні, науково-технічні, міжнародні, географічні, екологічні та демографічні. Керівництво банку не має змоги впливати на ці групи факторів, але має їх враховувати в процесі розробки або коригування конкурентної стратегії. Виходячи з цього, необхідно проводити постійний моніторинг та аналіз факторів зовнішнього середовища, що розглядається як невід'ємна складова частина конкурентного позиціонування банку на ринку банківських послуг або окремих його сегментах. Напрямок подальших досліджень становитиме розробка методичного підходу до організації моніторингу конкурентного середовища функціонування банку, результати якого дозволяють оцінити характер впливу факторів зовнішнього середовища, спрогнозувати тенденції зміни конкурентної позиції та обґрунтувати відповідні управлінські рішення щодо підвищення рівня конкурентоспроможності банківської установи на ринку банківських послуг.

Список використаної літератури

1. Рубин Ю.Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции: учебн. / Ю.Б. Рубин. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Маркет ДС, 2008. – 608 с.
2. Райзберг Б. А. Управление экономикой / Б. А.Райзберг , Р. А.Фатхутдинов /: Учебник. – М.: Бизнес-школа «Интель-Синтез», 1999.
3. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим /– Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003, - 328 с.;
4. Отенко І.П. Управління конкурентними перевагами підприємства. Наукове видання / І.П. Отенко, Є. О. Полтавська. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2005. – 212 с.

5. Стратегия тактика антикризисного управления фирмой / Под ред. А. П. Градова, Г. И. Кузина, А. В. Федотова и др. – СПб.: Спец. лит-ра, 1996. – 510 с.
6. Шершньова З. Є. Стратегічне управління / З. Є. Шершньова/: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
7. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства: Монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, професора Іванова Ю.Б., д-ра екон. наук, професора Тищенко О.М. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2006. – 384 с.
8. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия. Научное издание / Ю.Б. Иванов и др./ – Харьков: Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с.
9. Смолін І. В. Стратегія розвитку торговельного підприємства в ринкових умовах / І. В. Смолін, М. Н. Лещук / – К.:КДТЕУ, 1999. – 72 с.
10. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса: Монография. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2007. – 376 с.